

بخش دوم

مبانی و روش‌های تدریس

قرائت - مفاهیم - شناخت

مبانی آموزش قرائت قرآن در دوره راهنمایی	فصل اول
روش تدریس روان خوانی و قرائت قرآن	فصل دوم
نقش رسم الخط در آموزش روخوانی قرآن	فصل سوم
مبانی آموزش مفاهیم (درک معنا) در دوره راهنمایی	فصل چهارم
روش کلی آموزش مفاهیم (درک معنای عبارات قرآن کریم)	فصل پنجم
طرح درس مربوط به موضوعات شناخت و جدول راهنمای آن	فصل ششم
الگوی تدریس یک درس کامل از پایه اول راهنمایی	فصل هفتم
الگوی تدریس یک درس کامل از پایه دوم راهنمایی	فصل هشتم
الگوی تدریس یک درس کامل از پایه سوم راهنمایی	فصل نهم

فصل اول

مبانی آموزش قرائت قرآن در دوره راهنمایی

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری

این فصل بتواند:

- ۱- دلایل استفاده از مصاحف ده جزئی را در مدارس بداند.
- ۲- چگونگی استفاده از لوح فشرده ترتیل قرآن را در دوره راهنمایی شرح دهد.

- استفاده از مصاحف ده جزئی قرآن کریم
- استماع قرائت زیبای ترتیل قرآن کریم
- فعالیت یادگیری

مبانی آموزش قرائت قرآن در دوره راهنمایی

استفاده از مصحف ده جزیی قرآن کریم

در دوره راهنمایی هدف آموزش قرائت، دستیابی به روان خوانی قرآن کریم است. از این رو، باید محتوا و روش آموزش قرائت به گونه‌ای انتخاب شود که امکان دستیابی به این هدف مهم را فراهم سازد. پرواضح است که مهارت روان خوانی قرآن کریم جز از طریق خواندن مستمر قرآن به دست نمی‌آید و اگر خواندن قرآن منحصر به خواندن آیاتی چند در یک زنگ قرآن در هفته و آن هم توسط چند دانش‌آموز از میان همه دانش‌آموزان کلاس باشد، مهارت مورد نظر به دست نخواهد آمد.

هدف دیگری که با وجود اهمیت معمولاً مورد غفلت قرار می‌گیرد آن است که آموزش قرآن و دستیابی به بخشی از اهداف آن مانند توانایی خواندن از آن رو، ارزشمند و مفید است که منجر به خواندن مستمر و روزانه قرآن شود و اگر قرار باشد پس از کسب این مهارت، قرآن خوانده نشود چه فرقی است میان کسی که به این مهارت دست یافته و کسی که از آن محروم است.

با دقت به نکات فوق مشخص می‌شود که آموزش و کسب عادت خواندن روزانه قرآن کریم هم طریقت دارد و هم موضوعیت. طریقت دارد؛ زیرا تقریباً یگانه راه و روشی است که امکان دستیابی به مهارت روان خوانی کل قرآن کریم را ممکن می‌سازد و موضوعیت دارد؛ زیرا اگر آموزش قرآن به این رفتار منجر نشود از مقصد و غایت اصلی خود بازمانده است.

انتخاب مصحف کامل قرآن کریم در قالب سه مصحف ده جزئی برای سال‌های اول تا سوم راهنمایی به‌عنوان بخشی از محتوای اصلی درس قرآن مبتنی بر نکات و اصول فوق است. این انتخاب، آثار و فواید ذیل را داراست.

۱- دانش‌آموزان به‌طور رسمی و جدی درمی‌یابند که با توجه به روش آموزش، کسب توانایی روان خوانی حداقل ده جزء قرآن کریم در پایان سال تحصیلی، بخشی از وظیفه و تکلیف آنها در درس قرآن است. در صورتی که اکتفا به فرازهایی از آیات قرآن که در کتاب درسی آمده است این نگاه و احساس را ایجاد نمی‌کند.

۲- از آنجا که خواندن ده جزء قرآن کریم در کلاس و زنگ قرآن عملاً ممکن نیست؛ لذا با تقسیم صفحات ده جزء بر هفته‌های تحصیلی تقریباً با اختصاص روزی یک صفحه قرآن، در طول سال تحصیلی، خواندن ده جزء به پایان می‌رسد. از این رو، با تعیین صفحات خاصی از روی مصحف شریف برای هر جلسه آموزش در هفته و تمرین بخشی از این آیات در کلاس درس و خواندن حداقل روزی یک صفحه از همین آیات به‌عنوان تمرین و تکلیف در خارج از کلاس، خواندن و تمرین آیات ده جزء قرآن کریم در یک سال تحصیلی عملی و ممکن می‌شود.

۳- این برنامه دو هدف مهم انس دائمی با قرآن کریم (در قالب خواندن یک صفحه از قرآن کریم در هر روز) و نیز زمینه‌سازی برای کسب مهارت روان خوانی کل قرآن کریم را فراهم می‌آورد.

استماع قرائت زیبای قرآن کریم

پس از کسب توانایی روخوانی قرآن کریم، استماع قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم و تمرین با نوارها یا لوح‌های فشرده قرائت قرآن، یکی از بهترین روش‌های دستیابی به مهارت روان، صحیح و زیباخواندن قرآن کریم است؛ لذا در دوره راهنمایی استفاده از نوار یا لوح فشرده قرائت قرآن در آموزش روان‌خوانی قرآن نقش به‌سزایی دارد. برخی از فواید استماع قرائت زیبای قرآن به شرح زیر است:

۱- ایجاد تنوع و جذابیت در کلاس آموزش قرآن

۲- تقویت مهارت روان‌خوانی قرآن کریم

۳- کسب مهارت‌های مربوط به قرائت زیبا و فصیح قرآن، با الگوگیری از قرائت زیبای نوار یا لوح فشرده به‌طور غیرمستقیم؛ اهم این مهارت‌ها عبارت است از: تلفظ صحیح حروف خاص عربی، تلفظ صحیح حرکات کوتاه و کشیده، رعایت نسبی احکام تجوید، وقف و ابتدا و صوت و لحن.

۷ فعالیت یادگیری

جلسه اول و دوم درس اول سال اول راهنمایی را همراه با لوح فشرده از روی

مصحف ده جزئی به‌صورت گروهی تمرین تدریس کنید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ
زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٢﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٣﴾

سوره مبارک آل عمران

مؤمنان، تنها کسانی هستند که هرگاه نام خدا برده شود، دلهایشان ترسان می‌گردد؛ و هنگامی که آیات او بر آنها
خوانده می‌شود ایمانشان فزونتر می‌گردد و تنها بر پروردگارشان توکل دارند. ۱ آنها که نماز را برپا می‌دارند و از
آنچه به آنها روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند. ۲ (آری،) مؤمنان حقیقی آنها هستند؛ برای انسان درجاتی (مهم) نزد
پروردگارشان است؛ و برای آنها، امرزش و روزی بی‌نقص و عیب است. ۳

فصل دوم

روش تدریس روان‌خوانی و قرائت قرآن کریم

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری

این فصل بتواند:

- ۱- نحوه تدریس مصاحف ده‌جزئی را در کلاس‌های درس شرح دهد.
- ۲- منظور از انس با قرآن در خانه توسط دانش‌آموزان را بیان کند.
- ۳- چگونگی اصلاح اشکالات روخوانی دانش‌آموزان را بداند.
- ۴- روش تقویت روخوانی دانش‌آموزان را بیان و اجرا نماید.

- روش تدریس روان‌خوانی و قرائت قرآن
- فعالیت‌های خارج از کلاس و انس با قرآن در خانه
- فواید استماع و پیروی از قرائت لوح فشرده
- شیوه اصلاح اشکالات قرائت دانش‌آموزان
- چگونگی تقویت روخوانی دانش‌آموزان
- فعالیت یادگیری

روش تدریس روان‌خوانی و قرائت قرآن

در دوره راهنمایی، آموزش قرآن بر دو رکن اساسی استوار است؛ یکی آموزش قرائت در ادامه آموزش‌های دوره ابتدایی و دیگری آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن کریم. این دو مهارت اصلی، یعنی قرائت و درک معنا، در آموزش عمومی، دو روی یک سکه‌اند و باید به‌طور متوازن مورد توجه قرار گیرند و از افراط و تفریط در هر یک از آن‌ها پرهیز شود.

در دوره راهنمایی عمدتاً تدریس و تمرین روان‌خوانی* مدنظر است، ولی اگر دانش‌آموزی مرحله روخوانی را در دوره ابتدایی به خوبی فرا گرفته باشد و بتواند ترکیب‌های مشکل عبارات قرآن را آرام و

* خواندن قرآن در این برنامه دارای دو مرحله روخوانی و روان‌خوانی از بخش‌خوانی آغاز شده و تا آرام و شمرده‌خوانی ادامه می‌یابد و روان‌خوانی، خواندن قرآن به‌صورت روان و با سرعت معمولی است. در دوره ابتدایی بیشتر به روخوانی و در دوره راهنمایی بیشتر به روان‌خوانی پرداخته می‌شود.

شمرده بخواند، معمولاً در خواندن آیات، مشکل خواهد داشت، هرچند که برخی آیات را روان و خوب بخواند؛ از این رو، باید در جلسهٔ اول با ارزشیابی تشخیصی، سطح توان خواندن دانش‌آموزان سنجیده و مشخص شود که کدام دسته از دانش‌آموزان هنوز در روخوانی به مهارت کافی نرسیده‌اند. اگر تعداد این دانش‌آموزان زیاد باشد، لازم است چند جلسه در این زمینه تمرین شود تا مهارت روخوانی آنان به میزان مطلوب برسد، و اگر تعدادی از دانش‌آموزان این مشکل را به طور جدی داشته باشند، می‌توان با اختصاص دادن زمان خاصی، آنها را به سطح کلاس برسانیم.

برای آشنایی بیشتر با چگونگی تقویت مهارت دانش‌آموزان در روخوانی قرآن توضیحاتی در پایان همین فصل تحت عنوان «چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش‌آموزان» آمده است. با مطالعه این توضیحات، می‌توانید مشکل روخوانی دانش‌آموزان را برطرف کنید.

آموزش روان خوانی و قرائت آیات هر درس

قرائت ۳۰ جزء کامل ترتیل قرآن کریم در یک لوح فشرده (DVD) در سال اول دورهٔ راهنمایی همراه با مٌصحف ۱۰ جزء اول قرآن در اختیار هر دانش‌آموز قرار می‌گیرد.

در این لوح فشرده، هر صفحه قرآن به صورت یک قطعه (Track) تنظیم شده و تقریباً هر جزء قرآن با صدای یک قاری قرائت شده است. در هر پایه تحصیلی حدود ۱۰ جزء قرآن کریم مربوط به آموزش قرآن همان سال است. دانش‌آموزان می‌توانند ضمن خواندن روزانه‌ی قرآن کریم از قرائت زیبای لوح فشرده مربوط به همان آیات نیز استفاده کنند.

استماع آیات درس و هم‌خوانی و تکرار آیات به

پیروی از قرائت موجود در لوح فشرده، نقش به‌سزایی در قرائت دانش‌آموزان دارد و علاوه بر افزایش توانایی روان‌خوانی آنان، فصاحت و تجوید، وقف و ابتدا، نظم قرائت و صوت و لحن زیبا را نیز به‌طور نسبی ارتقا می‌بخشد و زمینهٔ یادگیری مهارت‌های قرائت را بیشتر فراهم می‌آورد. در تمرین قرائت به کمک لوح فشرده، حافظهٔ شنوایی دانش‌آموزان با نحوه تلفظ کلمات و ترکیبات آیات، و نظم و آهنگ

قرائت مأنوس می‌شود، حافظهٔ بینایی آن‌ها با ترکیبات حروف و علائم خط قرآن آشنا می‌گردد و زبان آنها به بیان صحیح کلمات و آیات و نظم و لحن قرائت عادت می‌کند، و ایشان می‌توانند به تدریج و به‌طور نسبی شبیه قرائت ترتیل بخوانند یا حداقل روان خوانی قرآن را به‌طور کامل تر فراگیرند.

برای هر جلسه آموزش قرآن در هر هفته، مطابق آنچه که در کتاب آموزش قرآن برای هر جلسه مذکور است، ۷ تا ۱۰ صفحه از مُصَحَفِ ۱۰ جزئی در نظر گرفته شده است. این صفحات به روشی که هم‌اینک توضیح داده می‌شود در هر جلسه تدریس و تمرین می‌شود.

آیات هر جلسه به ترتیب زیر تدریس و تمرین می‌شود:

۱- پیش قرائت: دانش آموزان را به گروه‌های دو یا سه نفره تقسیم کرده و صفحات مقرر آن جلسه را به‌صورت هر صفحه برای یک گروه تعیین می‌کنیم. دانش آموزان در گروه خود به‌صورت گردشی هر کدام حدود یک سطر برای هم‌گروه خود می‌خوانند. پس از خواندن هر نفر، دیگری در صورت وجود اشتباه می‌تواند به دوست خود تذکر دهد تا با دقت مجدد اشتباه خود را شناسایی و برطرف کند. دانش آموزان می‌توانند اشکالات خود را از دبیر محترم سؤال کنند تا آنها را راهنمایی کند. این فعالیت حدود ۵ تا ۷ دقیقه طول می‌کشد و در خلال آن، دبیر محترم بر فعالیت دانش آموزان نظارت می‌کند تا اشکالات احتمالی آنان را شناسایی و رفع نماید.

۲- رفع اشکالات روخوانی و ارائه توضیحات ضروری: با تقسیم صفحات مقرر هر جلسه میان گروه‌های دانش آموزان، تمام آن صفحات توسط دانش آموزان کلاس خوانده می‌شود و اشکالات احتمالی دانش آموزان در این صفحات با پرسش از دبیر استخراج می‌شود. دبیر با تشخیص خود برخی از این سؤالات را بلافاصله برای هر گروه پاسخ می‌دهد و برخی از این اشکالات را روی تابلو می‌نویسد تا آن را به‌صورت جمعی برای همهٔ دانش آموزان توضیح دهد. به این ترتیب در هر جلسه اشکالات مهم‌تر و عمومی‌تر هر مجموعه از صفحات آن جلسه، شناسایی و برای کلاس توضیح داده می‌شود.

دبیر محترم اشکالات روخوانی دانش آموزان را با استفاده از شیوه‌ای که در قسمت مربوط آمده است و نیز با روش تقویت مهارت روخوانی قرآن، برطرف می‌سازد.

برای این فعالیت حدود ۵ دقیقه وقت اختصاص می‌یابد.

۳- استماع و همخوانی با لوح فشرده یا نوار: با انتخاب دبیر، قرائت یک صفحه از آیات مربوط به آن جلسه پخش می‌شود و دانش آموزان استماع کرده و خط می‌برند، یک صفحهٔ دیگر را نیز دانش آموزان ضمن گوش کردن به صدای قاری، با صدای آرام همراهی کرده و با آن زمزمه می‌کنند.

برای این فعالیت، کلاً حدود ۸ دقیقه وقت اختصاص می‌دهیم.

۴- فردخوانی: پس از انجام فعالیت‌های فوق‌اینک دانش‌آموزان آمادگی لازم را پیدا کرده‌اند که به صورت فردی آیاتی از صفحاتی را که قبلاً پیش‌خوانی کرده‌اند برای کلاس با صدای بلند بخوانند. به دانش‌آموزان می‌آموزیم فردی که توسط دبیر انتخاب می‌شود، صفحه‌ای را که در پیش‌قرائت تمرین کرده است با صدای بلند برای کلاس اعلام می‌کند و دانش‌آموزان بلافاصله آن صفحه را می‌آورند. حال دبیر می‌تواند با توجه به شناختی که از توانایی آن فرد دارد یا آیه‌ای را انتخاب کند تا او بخواند و یا از او بخواهد که خودش آیه دلخواهی را اعلام کرده و آن را تلاوت کند. هر دانش‌آموز حدود یک سطر (تا سر جمله و محل وقف مناسب) می‌خواند تا حتی‌الامکان دانش‌آموزان بیشتری فردخوانی کنند. دبیر محترم اشتباهات و اشکالات مهم هر فرد را به روش مناسب تصحیح می‌کند و امتیاز مناسبی را برای او منظور می‌نماید.

این فعالیت، حدود ۲۰ دقیقه به طول می‌انجامد. به این ترتیب، آموزش قرائت کلمات در هر جلسه حدود ۴۰ دقیقه از وقت هر جلسه قرآن را به خود اختصاص می‌دهد و ۴۰ دقیقه نیز به آموزش مفاهیم (درک معنا) اختصاص می‌یابد. ده دقیقه دیگر نیز با تشخیص دبیر محترم برای کارهای مفید و ضروری دیگر در نظر گرفته می‌شود.

فعالیت‌های خارج از کلاس و انس با قرآن در خانه

دستیابی به اهداف هر درس نیازمند انجام فعالیت‌های تکمیلی خارج از کلاس و کار در خانه است. به خصوص که خواندن روزانه قرآن کریم علاوه بر تقویت مهارت‌های کسب شده، اهمیت و ارزش خاصی دارد که خود مهم‌ترین هدف آموزش قرآن را شامل می‌شود. از این رو، توجه به موضوعات زیر و تذکر مداوم و مناسب آن به دانش‌آموزان بسیار ضروری و مفید است.

۱- اکیداً توصیه می‌شود که هر دانش‌آموز آیات درسی را حداقل روزی یک صفحه بخواند؛ ترجیحاً برای اعضای خانواده خود (پدر، مادر، برادر، خواهر، هم‌خوابگاهی و...) بخواند. متقابلاً اولیای دانش‌آموز نیز از او بخواهند که آیات مقرر را بخواند و در صورت پایبندی به قرائت روزانه، او را تشویق کنند و به نحو مناسب از او تقدیر به عمل آورند.

۲- روش مطلوب در قرائت روزانه این است که آیات موردنظر از لوح فشرده استماع و به پیروی از آن، همخوانی و تکرار شود، و متن آیات با یک وسیله مناسب، مثلاً خط بر دنبال شود. این کار روان‌خوانی را تقویت و منظم می‌کند و زمینه صحت قرائت، و زیبا خواندن قرآن را فراهم می‌آورد.

۳- دانش‌آموز در حین تمرین و خواندن آیات، در صورت نیاز می‌تواند کلمات و ترکیبات مشکل را مشخص کرده و در کلاس از معلم خود سؤال کند.

۴- توصیه می‌شود با راهنمایی معلم، از قرائت زیبای قاریان مشهور در حد امکان استفاده شود.

۵- از آن‌جا که خواندن کامل و صحیح، آن است که همراه با درک معنا باشد، همواره به شیوه مناسب به دانش‌آموزان یادآوری کنید هر وقت قرآن می‌خوانند، دقت کنند که به چه میزان می‌توانند کلمات، ترکیب‌ها، عبارات و آیات خوانده شده را معنا کنند. این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و می‌توانند از همین دوران نوجوانی عادت و رفتار خواندن روزانه قرآن کریم به همراه درک تدریجی معنای آن برای ایشان درونی و تثبیت شود.

۶- دانش‌آموز در صورت علاقه‌مندی، برخی آیات درس را حفظ کند.

۷- بسیار مناسب است که دانش‌آموز، قرائت روزانه خود را ضبط کند و سپس گوش کند تا به قدرت و ضعف خود بیشتر پی‌ببرد.

۸- دانش‌آموز در صورت تمایل، برخی آیات پیام‌گونه درس را خوش نویسی و اطراف آن را تذهیب و نقاشی کند.

۹- خوب است در صورت امکان، دانش‌آموز با کمک معلم و اعضای خانواده و یا دوستان، در جلسات قرآن مسجد محل، دارالقرآن‌ها و ... شرکت کند تا ضمن انس بیشتر با قرآن کریم، پیوسته مهارت‌های مربوط به بهره‌مندی از قرآن کریم را افزایش دهد.

۱۰- توصیه می‌شود دانش‌آموزان در صورت علاقه و توانایی‌های لازم، در مسابقات مختلف قرائت، مفاهیم و حفظ قرآن شرکت و رقابت کند.

فواید استماع و پیروی از قرائت لوح فشرده یا نوارهای قاریان ممتاز

قرائت آیات قرآن به شیوه ترتیل یا تحقیق توسط قاریان ممتاز، دربردارنده مهارت‌های متعدد است که عبارت‌اند از:

۱- **صحت روخوانی:** یعنی درست خواندن حروف، حرکات و ترکیبات آن‌ها و برطرف کردن برخی از اشکالات احتمالی در روخوانی قرآن کریم.

۲- **روان خوانی:** یعنی راحت و روان خواندن کلمات، ترکیبات و عبارات قرآن، بدون مکث زائد، تکرار متعدد و کندی در قرائت.

۳- کوتاهی حرکات کوتاه و کشیدن حرکات کشیده: یعنی رعایت کوتاه خواندن حرکات

کوتاه (ـَ - ِ) و کشیده خواندن حرکات کشیده (ـِ - ا - ی - ی - و - و) و پرهیز از کشش حرکات کوتاه یا کوتاه کردن حرکات کشیده.

۴- تلفظ خاص برخی حروف: یعنی حرفی که در فارسی یکسان تلفظ می شوند، ولی در

عربی، هرکدام تلفظ خاصی دارند. این حروف عبارت‌اند از:

ذ ظ ض ← ز	ث ص ← س	ح ← هـ	ع ← أ	ط ← ت	غ ← ق
-----------	---------	--------	-------	-------	-------

۵- احکام تجویدی: یعنی فصیح و زیبا تلفظ کردن حروف و حرکات و ترکیبات آنها. این

احکام عبارت‌اند از: فصاحت حروف، فصاحت حرکات، تفخیم و درشت خواندن موارد خاص، تریق و نازک خواندن موارد خاص، کشش بیشتر موارد مد، کشش موارد غنه، ادغام، اخفا، قلب به میم، اظهار، قلقله و عدم قلقله حروف ساکن.

۶- وقف و ابتدا: یعنی منظم و شمرده خواندن آیات و عبارات قرآن، شروع از آیات مناسب

و قطع قرائت بر آیات مناسب، ابتدا کردن از کلمه مناسب هر جمله، وقف کردن بر کلمه مناسب هر جمله و وصل آیات و عبارات مناسب.

۷- صوت و لحن: یعنی با صوت و آهنگ زیبا و مناسب قرائت کردن، آهنگ متنوع، ردیف

و تناسب داشتن، همچنین رعایت تناسب زیر و بم صدا، حجم صدا، انعطاف و صافی صدا، تندی و کندی و نظم کلی قرائت.

تذکر مهم: مهارت‌های مختلف قرائت که توضیح داده شد، به صورت یکپارچه در قرائت قاریان

جلوه می‌کند، و بهترین روش برای کسب این مهارت‌ها، استماع و پیروی از قرائت قاریان ممتاز است.

دانش‌آموزان با استماع آیات درس و همخوانی و تکرار آیات، ضمن بهره بردن از قرائت زیبایی

قرآن، با توجه به استعداد و علاقه خود، رفته رفته این مهارت‌ها را به‌طور نسبی می‌آموزند. از این‌رو، دبیر محترم نباید به شرح و توضیح این مطالب که در علم تجوید مطرح می‌شود، پیردازد و آنها را در کلاس تدریس کند؛ بلکه دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند، با شرکت در کلاس‌های فوق‌العاده یا کلاس‌های دارالقرآن و ... به‌طور خاص این مطالب را می‌آموزند.

شیوه اصلاح اشکالات قرائت دانش‌آموزان

معمولاً در قرائت دانش‌آموزان، اشکالات و اشتباهاتی مشاهده می‌شود که ناشی از ضعف مهارت روخوانی یا مربوط به خطای چشم، کلی خوانی، عجله، اضطراب و عدم اعتماد به نفس است. این اشکالات، یا تکراری و عمومی‌اند (به‌ویژه در کلمات و ترکیبات مشکل) یا موردی و مربوط به قرائت هر فرد است.

دبیر محترم اولاً باید تسلط کامل بر قرائت صحیح آیات قرآن کریم به‌ویژه آیات درس داشته باشد تا بتواند اشکالات و اشتباهات دانش‌آموزان را تشخیص دهد* و ثانیاً باید با روش‌های مختلف رفع این‌گونه اشکالات، متناسب با نوع هر اشکال آشنا باشد تا آنها را به شیوه صحیح اصلاح کند. به این ترتیب، کلاس درس قرآن می‌تواند موجبات تقویت مهارت دانش‌آموزان را در خواندن قرآن کریم فراهم آورد.

برای کسب موفقیت بیشتر در تصحیح قرائت دانش‌آموزان، می‌توان تدابیر و روش‌های زیر را به کار گرفت:

۱- برای تذکر دادن به دانش‌آموز، نباید قرائت او را قطع کنیم؛ بلکه صبر می‌کنیم تا وقف کند، آنگاه تذکر می‌دهیم.

۲- خوب است قبل از هر تذکر و تصحیح اشتباه، دانش‌آموز را برای کلماتی که صحیح خوانده است، تشویق کنیم، سپس از او بخواهیم با آرامش، مجدداً همان عبارت یا آیه را بخواند و به حرکات و علائم بیشتر دقت کند و آنچه را که می‌بیند، صحیح بخواند و در خواندن کلمات از کلی خوانی پرهیز کند. معمولاً در همین مرحله تعداد قابل توجهی از اشکالات دانش‌آموزان برطرف می‌شود.

۳- در صورتی که مجدداً اشتباه تکرار شد، به‌طور مستقیم تذکر نمی‌دهیم؛ بلکه خطاب به همه دانش‌آموزان تذکر می‌دهیم تا فردی که اشتباه خوانده است اضطراب بیشتری پیدا نکند و سایر دانش‌آموزان که همان اشتباه را دارند، توجه کرده و حالت صحیح را بیاموزند.

۴- بهتر است برای اصلاح اشتباه، حالت صحیح را بلافاصله نخوانیم؛ بلکه با استفاده از شیوه‌های مختلف، توجه دانش‌آموزان را به حالت صحیح جلب کنیم.

۵- لازم است توجه و نگاه دانش‌آموزان را به متن کلمه و ترکیب مورد اشتباه جلب کنیم.

۶- در صورت نیاز، از دانش‌آموزان می‌خواهیم به شنیدن قرائت کلمه و ترکیب موردنظر از

* استماع قرائت ترتیل یا تحقیق قرآن کریم و استفاده از نوارهای آموزشی، موجب افزایش تسلط و آمادگی بیشتر دبیران محترم در آموزش آیات هریک از دروس خواهد شد.

طریق لوح فشرده در منزل، توجه کنند.

۷- عبارت موردنظر را تکرار می‌کنیم، ولی کلمه یا ترکیبی را که اشتباه خوانده شده است، نمی‌خوانیم؛ بلکه نحوه خواندن آن را از دانش‌آموزان دیگر سؤال می‌کنیم یا حالت اشتباه را با حالت صحیح به صورت سؤال مقایسه می‌کنیم تا خود دانش‌آموزان، حالت صحیح را تشخیص دهند و بخوانند.

۸- بهتر است در حین مقایسه، بخشی را که اشتباه خوانده شده است، با تأکید و صداکشی بخوانیم.

۹- در صورت نیاز، از دانش‌آموزان می‌خواهیم کلمه یا ترکیب موردنظر را به صورت بخش‌بخش بخوانند؛ برای این کار، کلمه یا ترکیب موردنظر را روی تابلو می‌نویسیم و با اشاره صحیح* به بخش‌های آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم آن کلمه یا ترکیب را همه با هم به صورت بخش‌بخش بخوانند.

۱۰- پس از مشخص شدن مورد اشتباه و حالت صحیح آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم که عبارت و آیه موردنظر را به صورت دسته‌جمعی تکرار کنند یا دانش‌آموز توانا و داوطلب آن را بخواند؛ آنگاه همان دانش‌آموزی که اشتباه خوانده است، بخواند.

۱۱- در صورتی که دانش‌آموز یاد شده باز همان اشتباه را تکرار کرد، از دانش‌آموز دیگری می‌خواهیم که عبارت را تکرار کند و خواندن بقیه را به کمک سایر دانش‌آموزان ادامه می‌دهیم.

۱۲- نیازی نیست که همه اشکالات یک دانش‌آموز حتماً در همان جلسه اصلاح شود؛ زیرا بعضی از دانش‌آموزان برای کسب مهارت لازم، به زمان بیشتری نیاز دارند.

۱۳- بعضی از دانش‌آموزان ممکن است لکنت زبان داشته باشند و خواندن آنها با تکرار و مکث‌های مکرر و کندی همراه باشد. دبیر محترم باید با این افراد برخورد لطیف و مناسبی داشته و تریبی دهد که آنان در مقابل سایر دانش‌آموزان، خجالت‌زده نشوند؛ یا خدای ناکرده مورد تمسخر قرار نگیرند؛ این امر از اتلاف وقت کلاس و درس نیز جلوگیری می‌کند.

لوح‌های فشرده و یا نوارهای آموزشی قرائت: یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین مهارت‌ها در

آموزش به‌ویژه آموزش زبان، مهارت گوش دادن است.

افراد ناشنوا که از این نعمت محروم‌اند، قدرت تکلم و قرائت ندارند. قرائت قرآن نیز از سنخ زبان و گویش است و مؤثرترین مهارت به‌ویژه در کسب روان‌خوانی و صحت و نظم و قرائت، مهارت

* درباره چگونگی اشاره، توضیحات بیشتر خواهد آمد. ضمناً به‌منظور آشنایی کامل با این مطلب، می‌توانید به کتاب «روش آموزش

قرآن در دوره ابتدایی» کُد ۶۰۱۱ ویژه مراکز تربیت معلم مراجعه کنید.

سمعی است. از این رو، برای آموزش و تمرین قرائت، باید به مهارت‌های سمعی توجه شایانی شود و جایگاه آن در برنامه‌ی درسی و وسایل آموزشی به‌نحو شایسته منظور شود.

یکی از وسایل ساده، در دسترس و بسیار مؤثر در مهارت‌های سمعی، نوار یا لوح فشرده آموزشی است. در صورتی که لوح فشرده و یا نوارهایی متناسب با محتوای هر درس و ویژگی‌های هر پایه‌ی تحصیلی تهیه شود، تأثیر قابل توجهی بر آموزش قرائت قرآن می‌گذارد و باعث رشد و تقویت همه‌ی مهارت‌های مربوط به قرائت یعنی روخوانی، روان‌خوانی، تلفظ حروف خاص عربی، احکام تجویدی، وقف و ابتدا و صوت و لحن قرائت می‌شود. بنابراین، در برنامه‌های جدید آموزش قرآن، لوح فشرده و نوارهای آموزشی جایگاه ویژه‌ای دارند و برای هر پایه‌ی تحصیلی، لوح‌های فشرده آموزشی خاص آن ساخته شده و در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفته است.

چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش‌آموزان

همان‌طور که در ابتدای مبحث روش آموزش قرائت گفته شد، برخی از دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی مرحله‌ی روخوانی قرآن را به خوبی طی نکرده‌اند و توانایی صحیح خواندن عبارت‌های قرآنی را ندارند. از آنجا که صحیح خواندن قرآن در تقویت علاقه‌مندی به یادگیری آموزش این کتاب آسمانی نقش به‌سزایی دارد، لازم است برای رفع این مشکل، فعالیت ویژه‌ای صورت پذیرد. اگر تعداد این گونه دانش‌آموزان کم است، این فعالیت را می‌توان فقط برای آنها و در غیر این صورت به‌طور عمومی برای همه کلاس تدارک دید.

قبل از اینکه به نحوه آموزش بپردازیم، لازم است با علت اساسی ضعف این گونه دانش آموزان در صحیح نخواندن عبارات قرآن آشنا شویم. دانش آموز سال اول راهنمایی عموماً حرکات، علائم، حروف و حتی ترکیبات را به طور مجزا می شناسد و صحیح می خواند، ولی هنگام خواندن کلمات یا عبارات به علت عدم دقت در بازشناسی حرکات و ترکیبات و همچنین به علت «کل خوانی» آنها، به اشتباه می افتد. چنین دانش آموزی باید با تمرین در تمرکز و بازشناسی حرکات و ترکیبات و دقت در آنها به توانایی صحیح خواندن عبارات قرآنی دست یابد.

برای حل این مشکل، از چنین دانش آموزی می خواهیم یک عبارت قرآنی را آرام و شمرده یا در صورت نیاز، بخش بخش بخواند. خواندن بخش بخش به شکل زیر انجام می شود.

۱- با دقت در حرکت حرف، در صورتی که حرف بعد از آن ساکن یا مشدد نباشد، آن حرف با

حرکتش در یک بخش خوانده می شود؛ مانند: **كِتَابٌ**

۲- در صورتی که حرف بعدی ساکن یا مشدد باشد، حرف و حرکت مورد نظر همراه با حرف

ساکن یا مشدد، در یک بخش خوانده می شود؛ مانند: **أَنْزَلْنَا، يَتَّقُونَ**

۳- در صورتی که حرف بعدی از حروف ناخواناست. در این حالت نیز به حرکت و علامت اولین

حرف بعد از حروف ناخوانا دقت می شود و سپس طبق دستور قبل عمل می کنیم؛ مانند:

أَلَسْتُمْ، أَذْخُلُوا الْجَنَّةَ

۴- در خواندن کلمات گاهی با حروف ناخوانا (در داخل یک کلمه) روبه رو می شویم؛ مانند «و»

یا «ی» پایه همزه (يُؤْمِنُونَ، قُرَيْئٌ) و یا «ی» زیر الف کوچک (عَلِيٌّ). دانش آموزان با قواعد مربوط به حروف ناخوانا در دوره ابتدایی به تفصیل آشنا شده اند. هرکجا لازم باشد این قواعد را بسیار ساده و کاملاً کاربردی و بدون تعریف و قاعده گویی، تمرین و یادآوری می کنیم.

برای نمونه، به خواندن بخش بخش آیه زیر توجه کنید.

فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَكُنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ

- حروف «فَ، يَ، قو، لَ» در کلمه «فَيَقُولُ» و «أَ، جَ، لَ» در کلمه «أَجَلٍ» هریک به تنهایی در یک

بخش خوانده می شوند و مثالی برای نوع اول از موارد چهارگانه فوق هستند؛ زیرا حرف بعد از آنها نه ساکن است و نه مشدد، و با حرکت کوتاه یا کشیده یا تنوین خودشان در یک بخش خوانده می شوند.

- حرف «كُ» در کلمه «أَكُنَّ» با حرف ساکن پس از خود در یک بخش خوانده می شود و این

حرف، مثالی برای نوع دوم از موارد چهارگانه فوق است.

- حرف «ر» در کلمه «رَبِّ» مثالی برای نوع دوم است. در این مثال، حرف «ر» در یک بخش همراه با اولین حرف مشدّد (ب) و حرف دوم مشدّد نیز با کسره خودش خوانده می‌شود؛ یعنی به این صورت: رَبِّ = رِبِّ + بِ؛ أَخْرَجْتَنِي = أَحْ + خَرَّ + تَ + نِي؛ فَأَصَدَّقْ = فَ + أَصَدَّ + دَ + قَ

- حرف «ن» در ترکیب «مِنَ الصَّالِحِينَ» مثالی برای نوع سوم است؛ زیرا «ال» ناخوانا و حرف بعد از آنها مشدّد است. پس، «ن» با حرف مشدّد (ص) در یک بخش خوانده می‌شود؛ یعنی به صورت «نَص»؛ در ادامه نیز حرف «ص» برای بار دوم با صدای کشیده «ا» در یک بخش (صا) خوانده می‌شود.

- خواندن کلمه «الی» نیز مثالی برای نوع چهارم از موارد فوق است.

در صورتی که لازم است مراحل بخش‌خوانی را با دانش‌آموزان تمرین کنید و یا اگر نیاز است دانش‌آموزان نحوه خواندن یک ترکیب مشکل را بیاموزند، آن ترکیب یا عبارت را به‌طور واضح روی تابلو بنویسید (مانند شیوه نوشتن آیات در کتاب درسی). آن‌گاه در حالی که خط‌کش یا وسیله مناسب دیگری در دست دارید، به یکی از دو شیوه زیر به حرکات و بخش‌ها اشاره کنید.

الف) اشاره ثابت به صداهای کوتاه، الف کوچک و تنوین: در این حالت، دست شما و

خط‌کش اشاره به طور ثابت و بدون حرکت، صدای کوتاه یا الف کوچک یا تنوین را نشان می‌دهد. برای مثال، در کلمه «أَجَلٍ» ابتدا فتحه «ا» را نشان می‌دهید و از دانش‌آموزان می‌خواهید که همه با هم بگویند «ا». آن‌گاه فتحه «ج» را نشان می‌دهید تا بگویند: «ج» و بالاخره تنوین «ٍ» را نشان می‌دهید تا بگویند: «لِ». در همه این موارد، دست شما ثابت است؛ حرکات را یکی یکی نشان می‌دهید و دانش‌آموزان بخش‌بخش می‌خوانند یعنی بدون جلوزدن از شما در خواندن، پیش می‌روند. توجه داشته باشید که در همه این موارد، شما فقط به حرکات اشاره می‌کنید نه به حروف و خودتان نیز هیچ نمی‌خوانید.

ب) اشاره متحرک از حرف به سوی صداهای کشیده، به سوی حرف ساکن یا مشدّد

بعدی: در این حالت، دست شما خط‌کش اشاره را از سوی حرف به سمت صدای کشیده و یا از حرکت به سوی حرف ساکن یا مشدّد حرکت می‌دهد؛ مانند حرکت از حرف «ف» به سمت صدای کشیده «و» در کلمه «فَيَقُولُ». دقت داشته باشید که نماد «و» در این کلمه در واقع صدای کشیده است نه یک حرف صامت؛ یا مانند اشاره متحرک از حرف «ل» به سوی صدای کشیده «ا» در کلمه «لا» یا مانند اشاره متحرک از حرف «كُ» به سوی حرف ساکن «ن» در کلمه «أَكُنْ» یا مانند اشاره متحرک از حرف «ا» به سوی تشدید در «صَّ» در کلمه «فَأَصَدَّقْ».

آنچه بیان شد، کلید اصلی حل مشکل روخوانی است. این روش بسیار ساده و مؤثر است و امیدواریم با آشنایی بیشتر و به کار گرفتن آن، مشکل دانش‌آموزان را برطرف کنید.*

تذکر

گاهی دانش‌آموز در ترکیب صامت و مصوت مشکل دارد. مناسب است که همراه با تمرین عبارت‌ها، جدول‌ها، ترکیبات صامت و مصوت و ساکن و مشدّد را که در کتاب‌های ابتدایی آمده است، در اختیار او قرار دهید تا در منزل از روی جدول‌های یاد شده بخواند و تکرار و تمرین کند.

نمونه جدول‌ها :

جدول ترکیبات حروف و حرکات

ب	بَ	بِ	بُ	با	بی	بو	بَا	بِی	بُی
ت	تَ	تِ	تُ	تا	تی	تو	تَا	تِی	تُی

جدول ساکن

اَبَّ	اِبَّ	اُبَّ	اَدَّ	اِذَّ	اُذَّ	اَتَّ	اِثَّ	اُثَّ
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

جدول حروف مشدّد

اَبَّ	اِبَّ	اُبَّ	اَبَّا	اِبِّي	اُبُو
-------	-------	-------	--------	--------	-------

پرسش و ارزشیابی مستمر از قرائت

برای ارزشیابی مستمر از شیوه‌های مختلف می‌توان بهره جست که برخی از آنها عبارت است از :

- ۱- پرسش از آیات صفحات مربوط به هر جلسه در جلسه بعد،
- ۲- هر دانش‌آموز یک تا دو سطر از صفحه‌ای را که با هم گروهی خود پیش خوانی کرده است، می‌خواند.

* برای آشنایی بیشتر، به کتاب «مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی» کد ۶۰۱۱ ویژه فصل اول بخش دوم آن مراجعه کنید.

۳- سعی شود ابتدا افرادی که تسلط بیشتری در قرائت دارند بخوانند، سپس دیگران.

۴- عبارات بلندتر و مشکل‌تر را افراد قوی‌تر، و عبارات کوتاه‌تر و آسان‌تر را سایر دانش‌آموزان بخوانند.

۵- اگر در یک کلمه چند حرکت و علامت یک‌جا اشتباه شود، فقط یک اشتباه محسوب می‌شود. در صورت تکرار یک نوع اشتباه نیز فقط یک امتیاز کسر می‌شود.

۶- برای دانش‌آموزانی که آیات درس را با صوت زیبا و شبیه نوار، یا با تلفظ صحیح حروف خاص عربی و رعایت قواعد مهم تجویدی بخوانند، و یا برخی از آیات درس را حفظ کنند، تا دو امتیاز تشویقی تعلق می‌گیرد.

۷- هر دانش‌آموزی که در تقویت قرائت هم‌گروهی خود به‌طور مؤثر تلاش کند، یا آیات درس را خوش‌نویسی، تذهیب و نقاشی کند، به عنوان بخشی از فعالیت خارج از کلاس امتیاز می‌گیرد.

۸- برای تشویق بیشتر دانش‌آموزانی که به‌طور فوق‌العاده تلاش می‌کنند، خوب است که در صورت امکان جوایز مناسبی از سوی مدرسه یا اولیای دانش‌آموزان فراهم شده و به شیوه‌ای مناسب یا در مراسمی خاص، به آنان اهدا شود. البته باید به افراد ضعیف‌تر نیز مانند افراد ممتاز توجه داشت و آنان را نیز تشویق کرد. به‌طور کلی، مبنای نمره و تشویق باید فعالیت و پیشرفت هر دانش‌آموز متناسب با توان و استعداد خود او باشد. و نه مقایسه او با دیگر افراد کلاسی*.

۷ فعالیت یادگیری

یکی از دانشجویان بخشی از آیات را قرائت و دانشجویان دیگر با مشارکت هم نمره او را با توجه به ملاک‌های اعلام شده تعیین کنند.

* مسائل کلی ارزشیابی در بخش سوم همین کتاب به‌طور مفصل آمده است.

فصل سوم

نقش رسم الخط در آموزش روخوانی قرآن

اهداف یادگیری: از دانشجو - دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری

این فصل بتواند:

- ۱- خلاصه‌ای از تاریخچه رسم الخط قرآن کریم را بداند.
- ۲- تفاوت انواع رسم الخطها را بیان کند.
- ۳- برخی از ویژگی‌های انواع رسم الخط را شرح دهد.

- تاریخچه رسم الخط قرآن
- جمع آوری متن قرآن کریم
- تفاوت رسم المصحف با رسم الاملاء
- علامت گذاری خط قرآن
- رسم الخط های معاصر
- ویژگی های رسم الخط کم علامت
- ویژگی های رسم الخط ایرانی
- ویژگی های رسم الخط مصری
- فعالیت یادگیری

نقش رسم الخط در آموزش روخوانی قرآن

برای خواندن هر متنی، آشنایی با نمادها، قواعد و ویژگی‌های رسم الخط آن متن ضروری است. برای روخوانی قرآن نیز لازم است با نمادها، ترکیبات، قواعد و سایر ویژگی‌های رسم الخط قرآن آشنا شویم.

در این بخش، تاریخچه رسم الخط قرآن، سیر تحول آن و وضعیت کنونی آن در جهان اسلام، به ویژه رسم الخط مُصحف‌های رایج در کشورمان را بررسی می‌کنیم.

تاریخچه رسم الخط قرآن

با توجه به اهمیت و جایگاه قرآن کریم که ارزشمندترین منبع معرفتی جهان اسلام است، همزمان با نزول آیات قرآن بر پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم - و ابلاغ آن به مردم، عموم مسلمانان برای یادگیری و حفظ آیات قرآن تلاش می‌کردند، و افراد باسواد به کمک وسایل متداول آن زمان، آیات قرآن را می‌نوشتند و افرادی که به‌طور منظم آیات و سوره‌ها را زیر نظر پیامبر اکرم نگارش می‌کردند، به عنوان «کاتبان وحی» شناخته شدند، که برجسته‌ترین آنها امیرالمؤمنین امام علی - علیه السلام - است.

هرچند یادگیری قرآن در آغاز نزول، بیشتر از راه شنیدن و حفظ آیات و سوره‌ها انجام می‌شد، اما با سفارش‌های اکید پیامبر اکرم به سوادآموزی، آموزش قرآن با یادگیری خواندن و نوشتن و قرائت از روی آیات نوشته شده همراه گشت. این سنت نیکو در طول تاریخ و در همه سرزمین‌های اسلامی تاکنون برقرار بوده است. البته در بسیاری از موارد، حفظ آیات و سوره‌ها و آشنایی با آموزه‌های قرآن، قبل از روخوانی انجام می‌شود، ولی این آموزش اولیه خیلی زود به شناخت حروف و حرکات و روخوانی کلمات و عبارات قرآنی می‌انجامد. از این رو، آموزش قرآن کاملاً مرتبط با روخوانی عبارات و آیات است و این امر جایگاه و اهمیت رسم الخط را در آموزش قرآن روشن می‌کند.

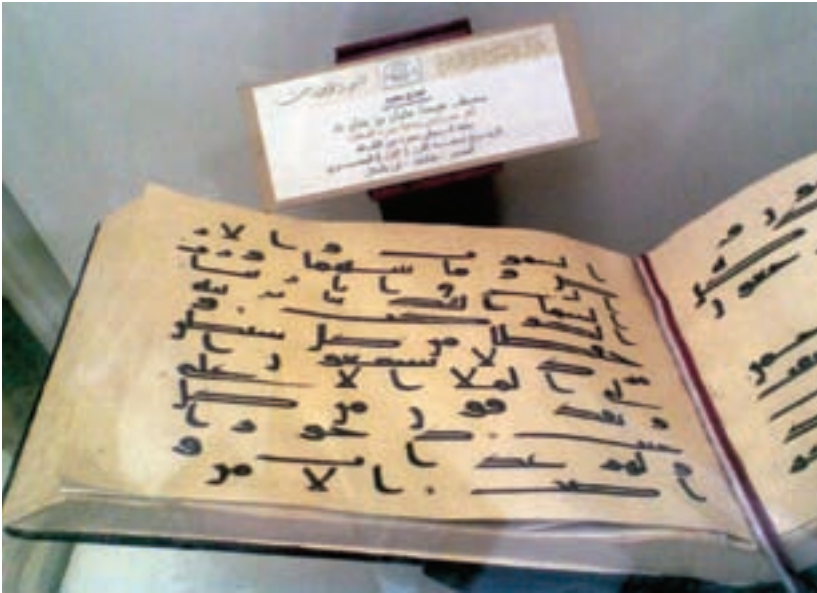
موضوع رسم الخط قرآن، دارای سابقه علمی و تاریخی گسترده‌ای است که برای آشنایی و بررسی آن، باید به منابع مربوطه مراجعه کرد و پرداختن تفصیلی به آن، از موضوع این کتاب خارج است؛ ولی برای آموزش قرآن، گریزی از آشنایی با ویژگی‌های رسم الخط آن نیست. از این رو در این بخش فقط نکات مهم و ضروری رسم الخط قرآن بیان می‌شود.

جمع آوری متن قرآن کریم

در صدر اسلام و براساس نوشته‌های کاتبان وحی، متن قرآن جمع‌آوری شد و به صورت کتاب مدون درآمد که آن را «مُصَحَّف» نامیدند. این مُصَحَّف مبنا و الگوی نگارش قرآن در جهان اسلام قرار گرفت و همه کاتبان قرآن، این مُصَحَّف را مبنا قرار داده و از روی آن نسخه‌برداری می‌کردند.

رِسْمُ الْمُصَحَّف (شیوه کتابت اولیه قرآن)

شیوه نگارش متن قرآن در صدر اسلام، براساس رسم الخط و املائی عربی آن زمان بود. در این شیوه، خط قرآن به حالت ابتدایی آن زمان و خالی از هرگونه علامت و حتی نقطه بود. این کتابت اولیه را «رِسْمُ الْمُصَحَّف» می‌نامند. ویژگی این کتابت، مربوط به نگارش کلمات است، نه حرکات و علائم، و در منابع متعدد به‌ویژه کتاب‌های علوم قرآنی تبیین و تشریح شده است.*

حفظ و نگهداری شکل نگارش کلمات قرآن، مطابق آنچه در صدر اسلام نوشته شده (رِسْمُ الْمُصَحَّف) و عدم تغییر آن مطابق آنچه در املائی معاصر شکل گرفته است، در نزد دانشمندان جهان اسلام از توجه و تأکید خاصی برخوردار است؛ و اینکه گاهی دیده می‌شود شیوه نگارش برخی کلمات در مصاحف رایج، به حالت معمولی نیست، علت آن پایبندی به رِسْمُ الْمُصَحَّف است.

* مانند کتاب‌های: المصاحف، تألیف ابو حاتم سجستانی؛ المُقْنَع فی مَرَسِمِ المصاحف، تألیف ابو عمرو دانی؛ تَرْجُمَانِ فی رسمِ نظم القرآن، تألیف محمد غوث ارکاتی.

رسمُ الاملاء

رسم الخط زبان عربی در صدر اسلام، شبیه همان رسمُ الْمُصْحَف بوده است، ولی در طول زمان، خط عربی مانند خط سایر زبان‌ها، تحول و تکامل یافته و به تدریج ساده‌تر و قانونمندتر شده است. این رسم الخط را «رسمُ الاملاء» می‌نامند که مبنای رسم الخط عربی معاصر در جهان است.

تفاوت رسمُ الْمُصْحَف با رسمُ الاملاء

شیوه نگارش قرآن کریم – که براساس رسمُ الْمُصْحَف می‌باشد – در بیش از ۹۰ درصد کلمات، با رسمُ الاملاء معاصر یکسان است، ولی کمتر از ۱۰ درصد کلمات قرآن، به شکل خاص و متفاوت با رسمُ الاملاء می‌باشد.

تفاوت‌های کلی رسمُ الْمُصْحَف با رسمُ الاملاء عبارتند از :

- ۱- ناقص بودن برخی حروف کلمات، که حروف کوچک جایگزین آنها شده است.
- ۲- زائد بودن برخی حروف، که ناخوانا هستند.
- ۳- تبدیل برخی حروف، یعنی برخی حروف که به شکل حروف دیگر نوشته شده و با حروف ریز روی آنها، نحوه خواندن آنها مشخص گشته است.
- ۴- متصل بودن برخی کلمات که در رسمُ الاملاء جدا نوشته می‌شوند.
- ۵- جدا بودن برخی کلمات که در رسمُ الاملاء متصل نوشته می‌شوند.

اکنون مهم‌ترین تفاوت‌های رسمُ الْمُصْحَف با رسمُ الاملاء را در مثال‌های جدول صفحات بعد، ملاحظه کنید.

رسم الاملاء	رسم المصحف
الف معمولی : سَلَامًا ، اَنْزَلْنَاهُ	الف کوچک : سَلَامًا ، اَنْزَلْنَاهُ
الف معمولی : اَدْرَاكَ ، تَرْضَاهُ	الف کوچک روی دندانہ : اَدْرَاكَ ، تَرْضَاهُ
الف معمولی : حَيَاةً ، زَكَاةً	الف کوچک روی واو ناخوانا : حَيَاةً ، زَكَاةً
الف معمولی : الرِّبَا	الف کوچک روی واو ناخوانا با الف ناخوانا : الرِّبَا
شکل الف : اَآنتَ ، اَآنْذَرْتَهُمْ	شکل همزه : اَآنتَ ، اَآنْذَرْتَهُمْ
شکل الف : اِذَا ، اِذَا	همزه روی دندانہ : اِذَا ، اِذَا
شکل الف : يَسْأَلُ ، يَسْأَلُونَ	همزه روی کشیدگی حرف قبل : يَسْأَلُ ، يَسْأَلُونَ
شکل الف : يَبْدَأُ ، يَبْدَأُ	همزه روی واو ناخوانا ، همراه با الف ناخوانا : يَبْدَأُ ، يَبْدَأُ

رسم النصحف	رسم الاملاء	
همزه بدون دندانه: شَيْئًا ، وَالْأَفِيدَةَ دُعَايَ ، خَاطِبِينَ رَعُوفٌ ، مَسْنُولًا	همزه با دندانه: شَيْئًا ، وَالْأَفِيدَةَ دُعَايَ ، خَاطِبِينَ رَعُوفٌ ، مَسْنُولًا	۹
همزه با الف کوچک: قَالَنَ	الف با کلاه: قَالَآنَ	۱۰
الف کوچک، و همزه روی واو ناخوانا، همراه با الف ناخوانا: جَزَآؤًا ، عُلَمَآؤًا	الف معمولی و همزه: جَزَاءُ ، عُلَمَاءُ	۱۱
تاء کشیده: رَحْمَتٌ ، بِنِعْمَتِ	تاه گرد: رَحْمَةٌ ، بِنِعْمَةٍ	۱۲
واو دوم به شکل ریز: وَرِي ، يَسْتَوِرْنَ	واو دوم به شکل معمولی: وورِي ، يَسْتَوِرْنَ	۱۳
باء دوم به شکل باء معکوس ریز: يُحْيِ- ، وَلِيَّةَ الْأَمِيْنِ ، النَّبِيِّنَ	باء دوم به شکل معمولی: يُحْيِي ، وَلِيَّتِي الْأَمِيْنِ ، النَّبِيِّنَ	۱۴

رسم الإملاء	رسم المُصحف
سین معمولی : بَسْطَةٌ ، يَبْسُطُ	سین ریز روی صاد ناخوانا : بَصِطَةٌ ، يَبْصِطُ
لام دوم به شکل معمولی : وَاللَّيْلِ	لام دوم به شکل تشدید : وَاللَّيْلِ
نون دوم به شکل معمولی : نُنَجِّي	نون دوم به شکل ریز : نُنَجِّي
نون به شکل معمولی : أَنْ لَنْ ، فَإِنْ لَمْ	نون به شکل تشدید روی لام کلمه بعد : أَنَّ لَنْ ، فَإِلْمَ
جدا بودن کلمه : إِنَّمَا	متصل بودن کلمه : إِنَّمَا
متصل بودن کلمه : لِلَّذِينَ	جدا بودن کلمه : لِلَّذِينَ
الف بعد از واو جمع : عَتَّوْا ، سَعَوْا	نبودن الف بعد از واو جمع : عَتَّوْا ، سَعَوْا
نبودن الف بعد از واو در آخر کلمه مفرد : يَتَلَوْا ، أَدْعُوا	الف بعد از واو در آخر کلمه مفرد : يَتَلَوْا ، أَدْعُوا

فعالیّت: کلمات زیر به شیوه رسم المصحف نوشته شده است؛ روبه‌روی هر کدام حالت رسم الاملاء آن را بنویسید:

مَلِكٌ :	أَنْبِئُوا :	يَرْجُوا :
هَدَانُهُ :	أَيْنَا :	نُحْيِ :
مَنْوَةٌ :	دَاوْرُدُ :	لِلْحَوَارِيِّنَ :
يَعْبَهُوا :	سُنَّتٌ :	يَسْأَلُونَكَ :

علامت‌گذاری خط قرآن

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در ابتدا خط قرآن خالی از هرگونه علامت یا حتی نقطه بود؛ سپس برای رفع ابهام از حروف و کلمات مشابه، مطابقت بیشتر خط با لفظ، و کامل شدن خط؛ طی مراحل علامت‌گذاری شد. این مراحل عبارت‌اند از^۱:

۱- **نقطه‌گذاری:** در یک مرحله با نقطه‌گذاری، حروف هم‌شکل از یکدیگر متمایز شدند؛ مانند دندان که با نقطه‌گذاری، تبدیل به پنج حرف متمایز شده است همچنین سایر حروف هم‌شکل؛ مانند: ن ب ت ی ث ، ج ح خ ، د ذ ، ر ز ، س ش ،

ص ض ، ط ظ ، ع غ ، ف ق

۲- **اعراب‌گذاری:** در مرحله دیگر، حرکات به شکل نقطه‌های درشت و متمایز از رنگ

حروف، رو یا زیر و یا جلو حرف نوشته شد؛ مانند: كَتَبَ ثَبِف. اِذْنَ

توین نیز به شکل دو نقطه نوشته شد؛ مانند: قَوْلًا عَلِمَ فِصْل-

۱- در ارتباط با تقدم زمانی نقطه‌گذاری و اعراب‌گذاری، دو نظریه وجود دارد؛ برخی اعراب‌گذاری و برخی نقطه‌گذاری را مقدم

می‌دانند.

در مراحل بعد، این نقطه‌های اعراب، به حرکات متعارف کنونی تبدیل شد؛ مانند :

قَوْلًا ← قَوْلَا عَلِيمٌ ← عَلِمٌ فَصَلٌ ← فَصَلٌ

در مراحل دیگر، سایر علائم به خط قرآن اضافه شد، مثل حروف کوچکی که جایگزین حروف محذوف یا حروف تبدیل شده است؛ مانند :

الف کوچک (ا) یاء کوچک (ی) واو کوچک (و) نون کوچک (ن)
 سین کوچک (س) همزه (ه) تشدید (ـ) و ...
 همچنین علامت آیه (◉) علامت جزء، حزب و ربع (⊗) و علائم وقف بالای کلمات؛

ر ج ط ط ط ظ

مانند : ----- به خط قرآن اضافه شد.

علائم زینتی و سلیقه‌ای

همگام با مراحل مختلف خوش‌نویسی قرآن کریم و به منظور زیبایی خط شریف مُصَحَف، از علائم زینتی و سلیقه‌ای متنوع استفاده شد؛ تا جایی که روی هر حرف، یک یا چند علامت قرار گرفت و به این ترتیب، خط قرآن بسیار پر علامت و شلوغ شد و اکنون این علائم به گونه‌ای است که نه تنها باعث صحت قرائت نمی‌شود بلکه در بسیاری از موارد باعث اشتباه در خواندن قرآن می‌گردد؛ مانند علائم همراه صداهای کشیده که به شیوه‌های مختلف در خط قرآن قرار گرفته است و موجب اشتباه در قرائت و قواعد زائد شده است.

مثلاً کلمات «نوحیها» و «اوذینا» که به هیچ علامتی نیاز ندارد، همراه با علائم مختلف به شکل زیر نوشته شده است.

رسم الخط‌های معاصر

در حال حاضر رسم الخط قرآن با شیوه‌های مختلفی شکل گرفته و در هر منطقه از جهان اسلام، روش خاصی متداول گشته است. البته عموم این رسم الخط‌ها به یک حالت خوانده می‌شوند؛ یعنی شیوه نگارش حروف و علائم با هم تفاوت دارند، ولی قرائت یکسان است.

در کشور ما نیز در حال حاضر از شیوه‌های مختلف رسم الخط قرآن استفاده می‌شود که متداول‌ترین آنها عبارت است از:

۱- رسم الخط کم علامت؛ که در سال‌های اخیر در کشورمان شکل گرفته و منتشر شده است و در کتاب‌های آموزش قرآن مدارس نیز از آن استفاده می‌شود.

۲- رسم الخط ایرانی؛ مانند خط احمد نیریزی، طاهر خوشنویس، حبیب‌الله فضائلی، محمد خالقی زنجانی و ...

۳- رسم الخط مصری؛ که در حال حاضر اغلب با خط عثمان طه نوشته شده و معروف است. از آنجا که در برنامه آموزش قرآن، بیان ویژگی‌های رسم الخط‌های متداول، ضروری است، ویژگی‌های مهم این رسم الخط‌ها بررسی می‌شود.

ویژگی‌های رسم الخط کم علامت

کتابت قرآن با رسم الخط کم علامت، شیوه جدید است که در مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران، تهیه و تنظیم گشته است. این رسم الخط بسیار خلوت، ساده و نزدیک به خط فارسی است، و در حال حاضر در همه مدارس کشور استفاده می‌شود و در دسترس مردم قرار دارد. مهم‌ترین ویژگی‌های رسم الخط کم علامت عبارت است از:

۱- صداهای کشیده بدون حرکات همراه است؛ مانند: **نوحیها اودینا**

نکته: در موارد اتصال صداهای کشیده نزد الف وصل، که صداهای کشیده ناخواناست، قبل از صدای کشیده، حرکت کوتاه مناسب نوشته شده است؛ مانند:

إِلَّا اللّٰهُ رَبَّنَا اغْفِرْ فِي الرِّزْقِ ذِي العَرشِ لِقَوْلِ الذّٰنِ

همچنین در کلمات خاص که حروف مدی ناخواناست، قبل از حرف ناخوانا، حرکت کوتاه مناسب نوشته شده است؛ مانند:

أَنَا لَكِنَّا ثَمُودًا لِشَايٍ أَوْلِيَّكَ أَوْلُوا أُولَى

۲- الف با کلاه، به شکل همزه همراه با الف نوشته شده است؛ مانند:

ءَامَنَ مَنَابٍ لِأَدَمَ لِلْآخِرَةِ فَالِنَ

۳- کسره در موارد اشباع، به شکل کسره اشباعی است؛ مانند: **بِهَ هَذِهِ**

۴- ضمه در موارد اشباع، به شکل واو کوچک است؛ مانند: **لَهُ أَمْرُهُ**

۵- حرف ساکن بدون علامت است؛ مانند: **أَنْذِرْهُمْ لَمْ يُخْلَقْ**

۶- الف وصل در وسط عبارت، بدون علامت است، ولی در ابتدای آیه یا بعد از علامت وقف، حرکت آن به شکل ریز نوشته شده است؛ مانند:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ ادْعُوا رَبَّكُمْ

۷- در موارد التقاء ساکنین یعنی تنوین نزد الف وصل، در وسط آیات و عبارات، تنوین به شکل نون مکسور ریز نوشته شده است؛ مانند :

لَهُوَ انْقَضَوْا جَزَاءَ الْحُسْنَى رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا
بَعْضِ الْقَوْلِ عَدِنِ الَّتِي خَيْرُ اطْمَأَنَّ فِتْنَةً انْقَلَبَ

۸- کلمات به شیوه رسم المصحف نوشته شده است؛ از این رو، نگارش برخی کلمات با شیوه رسم الاملاء متفاوت است؛ مانند کلمات مشخص شده در متن سورة بینه که تصویر صفحه ای از قرآن با رسم الخط کم علامت است :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ
حَقًّا تَأْتِيهِمُ الْبَيِّنَةُ ① رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ②
فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ③ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ
بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ④ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ
دِينُ الْقَيِّمَةِ ⑤ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ
فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ⑥ إِنَّ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ⑦ جَزَاءُ هُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ⑧

ویژگی‌های رسم الخط ایرانی

کتابت قرآن با رسم الخط ایرانی، شیوه مخصوص نگارش قرآن در ایران است. این شیوه در گذشته بیشتر رایج بوده، ولی در حال حاضر کمتر استفاده می‌شود؛ یا اغلب با شیوه‌های دیگر مخلوط شده است؛ مانند خط احمد نیریزی، محمد خالقی زنجانی، طاهر خوشنویس، حبیب‌الله فضائلی و ...

مهم‌ترین ویژگی‌های رسم الخط ایرانی عبارت است از:

۱- همراه با صدای «ا» یک الف کوچک نوشته شده است؛ مانند:

قَالَ كَانَ أَطَاعَ عِبَادًا

۲- الف با کلاه نیز، به شکل الف همراه با الف کوچک نوشته شده است؛ مانند:

أَدْمُ مَابٍ لَّآيَةً لِلْآخِرَةِ

در این موارد باید دقت کرد، الف با کلاه که یک بخش است، با صدای «ا» که حرکت حرف قبل است، اشتباه نشود.

نکته: در موارد اتصال صدای «ا» نزد الف وصل یا در کلمات خاص که الف ناخواناست، به جای الف کوچک، فتحه نوشته شده است؛ مانند:

إِذَا الْبِحَارُ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ أَنَا لَكِنَّا

۳- همراه با صدای «ای» یک کسره اشباعی نوشته شده است؛ مانند:

فِي دِينٍ يُحْيِي النَّبِيِّينَ

نکته: در موارد اتصال صدای «ای» نزد الف وصل، که یاء ناخواناست، به جای کسره اشباعی،

کسره نوشته شده است؛ مانند: ذِي الطَّوْلِ فِي الْبَحْرِ

۴- در موارد اشباع کسره، اغلب فقط کسره نوشته شده است، در صورتی که باید صدای «ای»

خوانده شود؛ مانند: بِهِ عِلْمِهِ بَعْدَهُ هَذِهِ

در این موارد نیاز به دانش تن قاعده اشباع کسره است*.
 ۵- همراه با صدای «او» یک ضمه ناخوانا نوشته شده است؛ مانند:

يُوقِنُونَ يَقُولُونَ

نکته: در موارد اتصال صدای «او» نزد الف وصل یا در کلمات خاص که واو ناخواناست، این ضمه تلفظ می‌شود؛ مانند:

لَقُوا الَّذِينَ قَالُوا اذْعُ اُولَئِكَ اُولُوا اُولِي

در این موارد باید دقت کرد که صدای «او» با ضمه اشتباه نشود.
 ۶- در موارد اشباع ضمه، اغلب فقط ضمه نوشته شده است، در صورتی که باید صدای «او» خوانده شود؛ مانند:

لَهُ اَمْرُهُ دَاوُدَ يَسْتَوُونَ رُؤْفُ مَسْئُولًا

در این موارد نیاز به دانستن قواعد اشباع ضمه است**.
 در موارد اشباع ضمه واو ((وُ)) و ضمه همزه روی واو ((وُ)) قواعد متعددی وجود دارد که توضیح آن در کتاب‌های قواعد قرائت آمده است.
 البته گاهی با خط ریز، کلماتی مانند «مد، اشباع، بالاشباع، مع الاشباع» زیر موارد اشباع نوشته

شده است؛ مانند: لَهُ دَاوُدَ رُؤْفُ

* قاعده اشباع کسره: اگر قبل از ۱۱ ۱۰ ۹ کسره باشد، به صورت «هی» تلفظ می‌شود؛ مانند: بِهِ هَذِهِ، که خوانده می‌شود: بِهِ هَذِهِ، البته در موارد اتصال «هوه» نزد الف وصل، اشباع نمی‌شود؛ مانند: بِهِ الْأَرْضِ هَذِهِ السَّمَائِلِ

** قاعده اشباع ضمه هاء: اگر قبل از ۱۱ ۱۰ ۹ ضمه یا فتحه باشد، به صورت «هوه» تلفظ می‌شود؛ مانند: قَلَهُ أَجْرَهُ، که خوانده می‌شود: قَلَهُوْ أَجْرَهُوْ، البته در موارد اتصال «هوه» نزد الف وصل، اشباع نمی‌شود؛ مانند:

أَنْزَلَهُ الَّذِي يُعَلِّمُهُ الْكِتَابِ

در بعضی از خطوط ایرانی، با اقتباس از شیوه مصری یا هندی، واو کوچک یا ضمه اشباعی

نوشته شده است؛ مانند: لَهُ دَاوُدَ لَهُ دَاوُدَ رَزْفُ

۷- حرف ساکن، با علامت سکون است؛ مانند: اَمِهْلَهُمْ لَمْ يُخْلَقْ

۸- الف وصل در وسط عبارت، بدون علامت است، ولی در ابتدای آیه یا جمله، حرکت آن

نوشته شده است؛ مانند: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اِرْجِعِ اِلَيْهِمْ اَدْعُوْا رَبَّكُمْ

در این موارد باید دقت کرد که در حالت وصل این عبارات به جمله قبل، الف وصل تلفظ نشود و با الف قطع اشتباه نگردد.

۹- در موارد التقاء ساکنین (تنوین نزد الف وصل) در وسط آیات، اغلب، نون مکسور ریز همراه

با تنوین نوشته شده است؛ مانند:

لَهُوَ اِنْفَضُوا جَزَاءَ الْحُسْنٰی رَهْبَانِيَّةً اِبْتَدَعُوْهَا

بَعْضِ الْقَوْلِ عَدْنِ اَلَّتِي خَيْرِ اَطْمَاتٍ فِتْنَةً اِنْقَلَبَ

در این موارد باید دقت کرد که نون تنوین، دو بار تلفظ نشود.

۱۰- اغلب کلمات به شیوه رسم الاملاء و گاهی به شیوه رسم المصحف نوشته شده است؛ مانند کلمات مشخص شده در این متن سوره بینه که تصویر صفحه‌ای از قرآن با رسم الخط ایرانی است :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَفَكِّحِينَ
حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ① رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ②
فِيهَا كُتُبٌ قِيمَةٌ ③ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ
بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ④ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ⑤ وَذَلِكَ
دِينُ الْقِيمَةِ ⑥ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ
فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ⑦ أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ⑧ إِنَّ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ⑨ جَزَاءُ وُجُوهٍ
عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ⑩ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ⑪

ویژگی‌های رسم الخط مصری

کتابت قرآن به روش مصری که اغلب با خط عثمان‌طه است، دارای قواعد گسترده‌ای می‌باشد. این رسم الخط در حال حاضر بیشتر در کشورهای عربی رایج است. در دهه‌های اخیر در ایران نیز بسیار رایج شده است.

مهم‌ترین ویژگی‌های رسم الخط مصری عبارت است از :
۱- قبل از صدای «آ» یک فتحه آمده است که خوانده نمی‌شود؛ مانند :

قَالَ ذَالِكَ أَذْرَنَكَ يَغْشَى النَّجْرَةَ
ءَادَمُ مَقَارِبَ لَأَمَنَ لِلْآخِرَةِ فَالْتَنَ

نکته : در موارد اتصال صدای «آ» نزد الف وصل، یا در کلمات خاص که الف ناخواناست، این فتحه تلفظ می‌شود؛ مانند :

إِلَّا الَّذِيْنَ مَا الْقَارِعَةُ أَنَا لَكِنَّا نَمُودًا لِشَائِيْ

۲- در برخی کلمات، به جای الف کوچک، فقط فتحه نوشته شده است؛ مانند :

اللَّهُ اللَّهُمَّ الْأَعْلَى الْأَتَقَى بِالْحُسْنَى

در همه این موارد باید دقت کرد که صدای «آ» با فتحه اشتباه نشود.

۳- قبل از صدای «ای» یک کسره ناخوانا نوشته شده است مانند :

فِي دِينِ يُحْيِيْ وَيُتِيْ النَّبِيْنَ الْأُمِّيْنَ
دُعَايِ وَالَّتِيْ إِسْرَائِيلَ حَاطِبِينَ

نکته: در موارد اتصال صدای «ای» نزد الف وصل، یا در کلمات خاص که یاء ناخواناست، این کسره تلفظ می‌شود؛ مانند:

فِي الَّذِينَ ذِي الْقُرْبَىٰ نَبَايَ أَفِيْنَ مَلَايِهِ مَلَايِهِمْ

۴- در موارد اشباع کسره، یک یاء معکوس کوچک نوشته شده است؛ مانند:

بِهِ أَمْرِهِ هَذِهِ

در همهٔ این موارد باید دقت کرد که صدای «ای» با کسره اشتباه نشود.

۵- قبل از صدای «او» یک ضمهٔ ناخوانا نوشته شده است؛ مانند:

يُوقِنُونَ يَقُولُونَ مَسْئُولًا رَّءُوفٌ وَلَا يَثُودُهُ
لَهُ أَمْرُهُ دَاوُدُ يَسْتَوِرُنَّ وُدِّي

نکته: در موارد اتصال صدای «او» نزد الف وصل، یا در کلمات خاص که واو ناخواناست، این ضمه تلفظ می‌شود؛ مانند:

لَقُوا الَّذِينَ ذُو الْجَلَالِ أَوْلِيَّكَ أَوْلُوا سَأُورِيكُمْ

در همهٔ این موارد باید دقت کرد که صدای «او» با ضمه اشتباه نشود.

۶- حرف ساکن در حالت اظهار، با علامت سکون نوشته شده است؛ مانند:

أَمَهُلَهُمْ لَمْ يُخْلَقْ

۷- حرف ساکن در حالت ادغام و اخفاء، بدون علامت است.

مثال ادغام: لَنْ يَجْعَلَ إِنْ وَهَبَتْ أَحَطْتُ فَرَّطْتُ

مثال اخفاء: إِنْ كَادَ مِنْ قَبْلِ عِنْدَ تُنذِرُ أَمِ بِهِ

۸- در موارد قلب به میم، به جای علامت سکون، میم ریز نوشته شده است، تا به جای نون تلفظ

شود؛ مانند : **مِنْ بَعْدِ تَنْبُتٍ**

۹- تنوین نیز در موارد قلب به میم، به شکل میم ریز نوشته شده است؛ مانند :

قَوْلًا بَلِيغًا يَثْمَنُ بَحْسٍ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

باید دقت کرد که این میم ریز، با علامت وقف لازم (م) اشتباه نشود.

۱۰- در موارد ادغام و اخفاء، تنوین به شکل پس و پیش نوشته شده است؛ مانند :

عُلُوًّا كَبِيرًا بِنَبَأٍ يَقِينٍ لَقَوْلٍ فَضْلٌ

در این موارد باید دقت کرد که تنوین با حرکات کوتاه اشتباه نشود.

۱۱- تنوین نزد الف وصل (التقاء ساکنین) به شکل معمولی نوشته شده است؛

مانند : **لَهُوَ أَنْفَضُوا جَزَاءَ الْحَسَنَى رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا**

بَعْضُ الْقَوْلِ عَدْنِ الَّتِي خَيْرَ أَطْمَأَنَّ فَتَنَةً أَنْقَلَبَ

در این موارد باید دقت کرد که تنوین به صورت نون مکسور (ن) تلفظ شود.

۱۲- در موارد ادغام تام، روی حرف اول کلمه (مُدْعَمٌ فِيهِ) تشدید نوشته شده است :

مانند : **إِذْ ذَهَبَ بَلْ رَبُّكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا**

این تشدید فقط در حال وصل تلفظ می‌شود، نه در ابتدا.

۱۳- روی بسیاری از حروف ناخوانا، دایره شبیه صفر نوشته شده است؛ مانند :

قَالُوا ثَمُودًا لِشَايٍ جَائٍ مَائَةٌ مَائَتَيْنِ

أَفَايِنَ بِأَيِّدِ مَلَائِيهِمْ مَلَائِيَهُ نَبَايِ

أَوْلَيْكَ أَوْلُوا أَوْلَى سَأُورِيكُمْ

در این موارد باید دقت کرد که حرف ناخوانا با حرف ساکن اشتباه نشود.
 ۱۴- روی الف ناخوانا در هفت کلمه که در حالت وقف تلفظ می‌گردد، شکل بیضی نوشته شده

است؛ مانند: **أَنَا لَكِنَّا سَلَسِلًا**

در این موارد باید دقت کرد که حرف ناخوانا با حرف ساکن اشتباه نشود.
 ۱۵- روی الف وصل که در حالت وصل ناخواناست، یک صاد ریز نوشته شده است؛

مانند: **وَالْعَصْرِ فَأَنْصُرْنَا كَالَّذِينَ**

باید دقت کرد که صاد ریز با ضمه اشتباه نشود.

نکته: الف وصل در اول آیه یا پس از علامت وقف بدون حرکت است؛ مانند:

الْحَمْدُ... الَّذِي... أَذْهَبَ... أَرْجِعُ... أَتْلُ... أَدْعُوا...

برای ابتدا در این موارد، نیاز به دانستن قواعد حرکت الف وصل است*.

۱۶- رو یا زیر الف قطع (که همواره خوانده می‌شود) همزه کوچکی نوشته شده است؛ مانند:

وَأَحْسِنُوا وَإِسْتَبْرَقِ فَالْقِي فَاتِ

۱۷- همزه مکسور همراه پایه، زیر پایه خود نوشته شده است؛ مانند:

أُولَئِكَ يَوْمَئِذٍ شَاطِئِي وَرَآئِي أَلْوَلُوبِ

* قواعد حرکت الف وصل:

حرکت «ال» همواره فتحه است؛ مانند:

الْحَمْدُ ← الَّذِي **الَّذِينَ ← الَّذِي**

اگر اولین حرکت کلمه ضمه باشد، حرکت الف وصل نیز ضمه است؛ مانند:

أَتْلُ ← أَتْلُ **أَدْعُوا ← أَدْعُوا**

در سایر موارد حرکت الف وصل کسره است؛ مانند:

أَقْرَأْ ← أَقْرَأْ **أَرْجِعْ ← أَرْجِعْ**

۱۸- کلمات براساس رسم المصحف نوشته شده است، همانند رسم الخط کم علامت، ولی با توجه به منابع و مستندات این رسم الخط، موارد تفاوت آن با رسم الاملاء بیشتر است؛ مانند کلمات مشخص شده در این متن سوره بینه که تصویر صفحه‌ای از قرآن با رسم الخط مصری است :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ
 حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ❶ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ❷
 فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ❸ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ
 بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ❹ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ❺ وَذَلِكَ
 دِينُ الْقَيِّمَةِ ❻ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ
 فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ❼ أُولَٰئِكَ هُمْ شُرَكَاءُ الْبَرِيَّةِ ❶
 ءَامِنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ❷ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ❸ جَزَاءُ هُمْ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ❹ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ❺

۷ فعالیت یادگیری

جدول مقایسه سه شیوه علامتگذاری رسم الخط قرآن را با یکدیگر مقایسه کنید شما نیز نمونه‌های دیگری استخراج و در جدولی بنویسید.

عناوین	کم‌علامت	ایرانی	مصری (عثمان طه)
۱ صدای «ا»	بدون علامت: قَالَ كَانَ	با الف کوچک: قَالَ كَانَ	با فتحه ناخوانا: قَالَ كَانَ ذَلِكَ هُدَاهُ لَطَى مَنزُورَةٌ
۲ الف یا کلاه	همزه با الف: ءَامَنَ مَآبٍ لِأَدَمَ لِلْآخِرَةِ قَالَنَ	الف کوچک با الف: أَمَنَ مَابٍ لِأَدَمَ لِلْآخِرَةِ قَالَانَ	همزه با فتحه و الف: ءَامَنَ مَآبٍ لِأَدَمَ لِلْآخِرَةِ قَالَنَ
۳ صدای «ای»	بدون حرکت همراه: فِي دِينٍ	با کسره اشباعی: فِي دِينٍ	با کسره ناخوانا: فِي دِينٍ
۴ اشباع کسره	کسره اشباعی: بِهِ هَذِهِ	اغلب فقط کسره: بِهِ هَذِهِ	کسره و یاء معکوس: بِهِ هَذِهِ
۵ صدای «او»	بدون علامت: تُورُونَ	با ضمه ناخوانا: تُورُونَ	با ضمه ناخوانا: تُورُونَ

عناوين	کلمات	ایرانی	مصری (عثمانیّه)
۶ انباع ضمه	واو کوچک: لَهُ أَمْرُهُ داوودَ يَسْتَوِرْنَ	اغلب فقط ضمه: لَهُ أَمْرُهُ داوودَ يَسْتَوِرْنَ	ضمه و واو کوچک: لَهُ أَمْرُهُ داوودَ يَسْتَوِرْنَ
۷ انباع ضمه همزه	همزه قبل از واو: مَسْئُولًا رَمُوفٌ مَسْئُولًا رَمُوفٌ	همزه و ضمه روی واو: مَسْئُولًا رَزُوفٌ مَسْئُولًا رَمُوفٌ	همزه و ضمه قبل از واو: مَسْئُولًا رَمُوفٌ مَسْئُولًا رَمُوفٌ
۸ حرف ساکن	بدون علامت: أَنْذِرْهُمْ أَنْذِرْهُمْ	با علامت سکون: أَنْذِرْهُمْ أَنْذِرْهُمْ	با سکون و بدون سکون: أَنْذِرْهُمْ أَنْذِرْهُمْ
۹ حرکت الف وصل	در وسط بدون علامت در ابتدا با حرکت ریز: الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ أَحْشُرُوا الَّذِينَ	در وسط بدون علامت در ابتدا با حرکت: الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ أَحْشُرُوا الَّذِينَ	همواره بدون حرکت صاد ریز روی الف: الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ أَحْشُرُوا الَّذِينَ
۱۰ توین رزد الف وصل	در وسط ، نون ریز: لَهُوَ أَنْفَضُوا بَعْضِ الْقَوْلِ خَيْرِ اطْمَأَنَّ	با توین ، نون ریز: لَهُوَ أَنْفَضُوا بَعْضِ الْقَوْلِ خَيْرِ اطْمَأَنَّ	به شکل معمولی: لَهُوَ أَنْفَضُوا بَعْضِ الْقَوْلِ خَيْرِ اطْمَأَنَّ